

Bibliotekarstudentens nettleksikon om litteratur og medier

Av Helge Ridderstrøm (førsteamanuensis ved OsloMet – storbyuniversitetet)

Sist oppdatert 03.09.21

Det moderne gjennombrudd

“Det moderne gjennombrudd” er betegnelsen som den danske litteraturkritikeren Georg Brandes brukte om 1870- og 1880-årene i Norden. Dette “gjennombruddet” er både en kulturell utvikling og en kulturkamp.

Brandes ga ut boka *Det moderne Gennembruds Mænd* i 1883. Gjennombruddet omfatter både tendenser i samfunnslivet (endringer og nytenking) og i kunsten (spesielt i litteraturen). Når det gjaldt litteraturen, forsvarte Brandes en kritisk realisme som setter problemer under debatt, dvs. som viser og søker løsninger på sosiale problemer.

“Det moderne gennembrud er den litterære periode, der dækker 1870’erne i Danmark. Kritikeren og litteraturforskeren Georg Brandes, som var én af periodens mest markante skikkelser, formulerede en litterær vision for perioden: “En levende litteratur kendes på, at den sætter Problemer under Debat”. Under det moderne gennembrud udspandt sig en debat, hvor alle autoriteter var til diskussion og perioden var i det hele taget præget af et generelt opbrud fra den dominerende kristelige og idealistiske enhedskultur.” (Martin Zerlang i https://denstoredanske.lex.dk/det_moderne_gennembrud; lesedato 26.08.21)

Kjente forfattere fra det moderne gjennombrudd er blant andre Henrik Ibsen, Bjørnstjerne Bjørnson, Alexander Kielland, Jonas Lie, Amalie Skram, Arne Garborg, Christian Krohg, Hans Jæger, August Strindberg, Victoria Benedictsson, Anne Charlotte Leffler, Jens Peter Jacobsen, Holger Drachmann, Sophus Schandorph, Erik Skram, Henrik Pontoppidan og Edvard Brandes. Mindre kjente forfattere er blant andre Adele Marie Ravnkilde, Olivia Levison, Illa Christensen og Erna Juel-Hansen. (Mange andre lite kjente kvinnelige forfattere blir presentert i Pil Dahlerups bok *Det moderne gennembruds kvinder*, 1983)

“*Det Nittende Aarhundrede* kaldte de to brødre Brandes det tidsskrift, hvor de første gang samlede tropperne, og navnet var en fanfare. Der skulle sættes skel mellem før og nu. Det samme skel lå i begrebet det moderne gennembrud. I *Det moderne Gennembruds Mænd* (1883) præsenterede George Brandes dem, han selv oppfattede som de skandinaviske hovednavne i denne bevægelse, han 12 år tidligere havde sat i gang. Selv om Brandes ikke fandt, at gennembrudsmændene helt og fuldt levede op til hans ideale fordringer, kunne han dog mønstre mere end en

håndfuld forfattere: J.P. Jacobsen, Holger Drachmann, Erik Skram, Edvard Brandes, Sophus Schandorph, Karl Gjellerup, Henrik Ibsen og Bjørnstjerne Bjørnson. Hvis han havde taget gennembruddets kvinder med, har man senere påpeget, kunne han have tilføjet bl.a. Olivia Levison, Amalie Skram og Victoria Benedictsson.” (Martin Zerlang i https://denstoredanske.lex.dk/det_moderne_gennembrud; lesedato 26.08.21)

“Betegnelsen “det moderne gennembrud” stammer fra danskeren Georg Brandes (1842-1927), som i 1883 udgav en bog om samtidens vigtigste forfattere i Norden. Bogen hed: “Det moderne gennembruds mænd”. Betegnelsen er senere kommet til at karakterisere den periode i nordisk litteratur, som omfatter 1870- og 1880’erne, og den har særlig været anvendt om den realistiske og naturalistiske litteratur i epoken. Den har i første række dækket romaner og dramatik, og har været knyttet til en samfundskritisk og kulturradikal digtning. “Det moderne gennembrud” kan stå som det litterære udtryk for den forandring, som de skandinaviske samfund gennemgik i de sidste årtier af det 19. århundrede. Da begrebet blev skabt, blev det netop anvendt for at betegne den holdning, som prægede den radikale intellektuelle gruppe i samfundet. De mente, de stod for et intellektuelt, litterært, socialt og livssynsmæssigt fremskridt i forhold til et forbenet og tilbagestående samfund. Betegnelsen det moderne gennembrud dækker altså den kamp, som under litterære former blev ført for en radikal og liberal politisk holdning.” (Rønning 1982)

“I Danmark blev Naturalismen kendt som Det Moderne Gennembrud, der dominerede det danske samfund 1870-90. Georg Brandes, der var en nybagt doktor i æstetik, skød bevægelsen i gang ved en række forelæsninger ved Københavns Universitet. Her talte han varmt for en kunst og litteratur, der turde gøre op med den romantiske periodes klæge Biedermeier-idyl med alle dens fortællinger, fortrængninger og tyngende, kristne normer. I stedet ønskede Brandes en stærk og ubundet litteratur, der intet stak under stolen, men i stedet trak samfundets problemer frem i lyset og turde sætte dem under debat. Alt for længe havde litteraturen ifølge Brandes handlet om kærlighed, længsler og drømme om tiden, der var engang. Nu skulle den handle om noget vigtigt – den nye tids idéer og spørgsmål, eksempelvis spørgsmål angående religionen, det enkelte menneskes frihed og kvindens stilling i ægteskabet og i samfundet.” (Tore Daa Funder i <https://faktalink.dk/titelliste/natu>; lesedato 22.04.21)

“Et halvt år efter pariserkommunen indledte Georg Brandes den 3. november 1871 en forelæsningsrække ved Københavns Universitet om “Hovedstrømninger i det 19. Århundredes Litteratur”. Forelæsningerne kom til at strække sig over flere år og blev senere udgivet i seks bind. I indledningen til forelæsningerne skriver Brandes: “Hovedarbejdet vil blive gennem en Mangfoldighed af Canaler at lede de Strømninger, som havde deres Udspring i [den store franske] Revolutionen og Fremskridtsideerne, herind og at standse Reactionen paa alle de Punkter, hvor dens Opgave historisk er endt.” Brandes ville forfølge fremskridtstankerne og bringe dem til Danmark og Norden ved at gennemgå den måde de ytrede sig på litterært.

Han påviser hvorledes den europæiske litteraturs historie er en dialektisk bevægelse [dvs. vekselvirkning] mellem revolutionære og reaktionære strømninger. Ud fra dette perspektiv forstår han litteraturen i Europa som en historisk proces og litteraturkritikken som et våben i kampen for friheden. Mens det indenfor den europæiske litteratur forholder sig således, at den dialektiske udvikling mellem revolution og reaktion leder frem mod større frihed – og reaktionen derfor har en historisk berettiget funktion – er det i Danmark kun reaktionen, der hersker i åndslivet. Norden og specielt Danmark er bagstræberisk i forhold til resten af Europa. De frihedsideer som der har sat sig igennem politisk, idéhistorisk, videnskabelig, moralsk og litterært, har ikke ytret sig i Danmark, som Brandes ser det. Derfor opfattede han sit arbejde som et led i den proces, der skulle bringe den moderne forsknings frihedsorienterede principper til det tilbagestående Norden. Forelæsningserne kan tjene som en nøgle til debatten om litteraturen i denne periode. Temaet var egentlig en litteraturhistorisk oversigt over den europæiske litteratur fra den franske revolution og fremad. Men forelæsningserne var i realiteten et forsøg på ved litteraturhistoriens hjælp at hævde den radikale liberalismes principper og anvende dem på et historisk materiale. De er indlæg i en samtidig strid, og var både ment som og blev opfattet som politiske indlæg.” (Rønning 1982)

“Litteraturen og de samfundsmæssige fænomener som Brandes betragter litteraturen i forhold til, skulle give den nordiske radikalisme en historisk forankring og legitimere de radikale holdninger. De indplaceres i et europæisk perspektiv, som står i modsætning til den provinsielle nordiske konservatisme. Brandes arbejder ud fra en holdning om, at der findes en klar sammenhæng mellem liberalismen som økonomisk og politisk struktur, og dens ideologiske udformning som den kommer til udtryk blandt andet indenfor litteraturen. Forelæsningserne blev af de konservative kræfter opfattet som noget i retning af en opfordring til revolution, og af de radikale som den store sandhed. Sammen med de følgende artikler og bøger som Brandes skrev, dannede forelæsningserne basis for den litterære udvikling i Skandinavien.” (Rønning 1982)

Brandes mente at Danmark var “håbløst bagefter i sammenligning med de toneangivende lande. Kulturhelten i Danmark var en romantisk driver som Oehlenschlägers Aladdin, der bare ventede på, at appelsinerne skulle falde ned i hans turban. Den moderne kulturhelt, derimod, var en realist, der var i pagt med sin tid. Som en ingeniør forstod han at kanalisere tidens kræfter og strømninger. Målestokken for dette arbejde var: friheden til at forme sit eget liv; fornuften til at vejlede denne frihed; og fremskridtet som det strålende resultat. Vejen ind i det, Brandes kaldte “en stedse idealere opfattet Frihed, Civilisationens og Fremskridtets endeløse Triumftog” gik gennem en debat, hvor alle autoriteter var til diskussion. Som han formulerede det: “En levende litteratur kendes på, at den sætter Problemer under Debat”. Det var det kulturpolitiske, ikke det samfundspolitiske, der interesserede den åndsaristokratiske Brandes, men som debatforum blev litteraturen en slags parlament og samtidig en institution med stærk inspiration fra den presse, som oplevede sit store gennembrud i anden halvdel af det 19. århundrede. Viggo

Hørup, der sammen med Edvard Brandes grundlagde *Politiken* i 1884, sagde senere, at der kunne bygges en alliance mellem dem, der ville den litterære realisme, og dem, der stræbte efter politisk realisme.” (Martin Zerlang i https://denstoredanske.lex.dk/det_moderne_gennembrud; lesedato 26.08.21)

“Brandes ønskede at tage afsked med fortidens idealer, som han så som et udtryk for det, han kaldte “Autoritetsprincippet”. Som modsvar til dette satte han “Individualitetsprincippet” og “Solidaritetsprincippet”. Det sidste interesserede ham dog ikke nævneværdigt. Det var det fri individ, som var hovedpersonen i hans verdensbillede, og friheden førte til en kritisk front over for institutioner som kirken og ægteskabet. Videnskaben, derimod, blev identificeret med frihed – “den frie Tanke”, som det hed hos Brandes. Charles Darwins afskedigelse af den bibelske skabelsesberetning var et mønster på denne tanke. [...] Brandesianerne eller “Fritænkerne”, som de også kaldtes, vakte uhyre opsigt.” (Martin Zerlang i https://denstoredanske.lex.dk/det_moderne_gennembrud; lesedato 26.08.21)

“[E]fterfølgende blev ikke mindst Henrik Ibsen samtalestof, da han i *Samfundets Støtter* (1877) satte fokus på den kapitalistiske projektmager, eller når han i *Et Dukkehjem* (1877) satte ægteskabsinstitutionen under debat. J.P. Jacobsen, der oversatte Darwin til dansk, rejste i romanen *Niels Lyhne* spørgsmålet om et meningsfuldt liv uden for religionen, og Holger Drachmann førte med digtet “Engelske Socialister” samfundskritikken ind i lyrikken. Titlen på Sophus Schandorphs roman *Uden Midtpunkt* (1878) fortæller om et opbrud for den drøm om en enhedskultur, som beherskede Guldalderens forfattere, ligesom titlen på hans roman *Smaaafolk* (1880) røber det sociale som et af de nye perspektiver. Bjørnstjerne Bjørnsons *En Fallit* (1875) og Victoria Benedictssons *Pengar* (1885) understreger, at den nye realisme omfattede den økonomiske virkelighed.” (Martin Zerlang i https://denstoredanske.lex.dk/det_moderne_gennembrud; lesedato 26.08.21)

“Brandesgenerationens samfundskritik var en fortsættelse af den radikale borgerlige kritik fra den franske revolution. Den tog udgangspunkt i utopien om frihed, lighed og broderskab. Det var en kritik rettet mod samfundet for ikke at opfylde idealerne fra revolutionen. Det var den kæmpende liberalisme, der kom til udtryk i “gennembrudsgenerationens” holdninger. Den radikale samfundskritik var i første række rettet mod indskrænkninger i de individuelle friheder. Den drejede sig om kamp for åndsfrihed og seksuel frihed. Det var i langt mindre grad en kritik, der havde socialpolitiske konsekvenser. Formålet med kritikken var ikke at skabe et totalt brud med det liberale borgerskab, der var gennembrudsgenerationens vigtigste publikum. Kritikken var rettet mod det konservative borgerskabs og embedsmandsstatens magtmisbrug. Brandes’ radikalisme var antiborgerlig i den forstand, at konsekvensen af dens holdning egentlig ville måtte indebære et brud med borgerskabet. Men den var tvetydig. Den havde et ben i den utopiske radikalisme, og et ben i det etablerede samfund. De centrale kredse i den radikale intelligentsia var både frie forfattere, skribenter og kunstnere, samt borgere og

embedsmænd – det borgerlige samfunds kritikere og bærere på én og samme tid. Med “det moderne gennembrud” blev den progressive borgerlige ånd fra 1789 reaktiveret. [...] Det var en politisk strid, der kun berørte dem, der havde adgang til og var en del af den offentlige debat i foreninger, tidsskrifter og aviser. Den var ikke samlet omkring bestemte organisationer, men blev udkæmpet gennem individuel argumentation, gennem forelæsninger, taler, artikler og bøger. Litteraturen spillede i denne sammenhæng en helt central rolle, for i den blev problemstillingerne konkretiseret. Publikum var i første række det dannede liberale borgerskab og den nye gruppe af intellektuelle, som havde tilknytning til de nye offentlighedssammenhænge, der var vokset frem i anden halvdel af det 19. århundrede.” (Rønning 1982)

“Ikke al litteratur som udkom i perioden er “gennembrudslitteratur”. Målt i antallet af bøger stod denne litterære retning svagt. Betegnelsen havde både i samtiden og i eftertiden et klart ideologisk aspekt: Det var anvendt som besværgelse, skabt af dem som følte, at deres måde at stille problemerne op på var den moderne og tidsrigtige. Der er heller ikke tale om en klart afgrænset epoke. Problemstillingerne der præger “det moderne gennembrud” har allerede deres udspring i tiden før 1870’erne og holder frem til efter 1890’erne. Til trods for at begrebet er knyttet til litteraturhistorien, dækker det problemstillinger, som ligger udenfor de egentlig litterære spørgsmål.” (Rønning 1982) “Man mener tradisjonelt at det moderne gjennombrudd ebber ut rundt 1890-årene i Skandinavia, men det har skapt tendenser som vil være synlige i lang tid fremover – som gjør det vanskelig å trekke en klar linje for hvor perioden slutter.” (<https://skolediskusjon.no/kompendier/norsk/moderne-gjennombrudd>; lesedato 21.08.21)

Utviklingen innen naturvitenskapene la premisser for litteraturen under det moderne gjennombrudd. Virkeligheten og hverdagen ble raskt endret for folk flest fordi industrialiseringen kom til Norden med nye maskiner og forbruksvarer, elektrisitet, flytting fra landsbygda til byene (urbanisering), arbeiderklassens kraftige vekst, bedre kommunikasjoner (jernbane, telegraf, etter hvert bil), overgang fra naturalhusholdning til pengehusholdning på bygdene og sterk befolkningsøkning pga. bedre medisiner (og derfor stor utvandring til USA).

I Norge begynte industrialiseringen midt på 1800-tallet, blant annet med tekstilfabrikker. “1850-årene er kanskje det tiår i Norges historie som best fortjener karakteristikken “overgangstid”. Det moderne industrisamfunn med pengehusholdning, jernbane og telegraf bryter inn i et gammelt, statisk bondesamfunn; det politiske demokrati og bonde- og arbeiderreisningen begynner å utfordre embetsmannsstaten; og samfunnskritikk og tilnærmet realistiske skildringer av bygdemiljøet blander seg inn i litteraturens idylliske, historisk-romantiske uvirkelighet.” (Dahl 1975 s. 44)

Forfatteren Inge Krokann har beskrevet det han kaller “det store hamskiftet i bondesamfunnet” på 1800-tallet. En rekke nye landbruksmaskiner kom i bruk,

trukket av hester eller okser, slik at det ikke var behov for så mange personer i arbeid på åkrene og engene som tidligere. Husdyrdrift ble vanligere, fordi norsk korn ble utkonkurrert av importert korn.

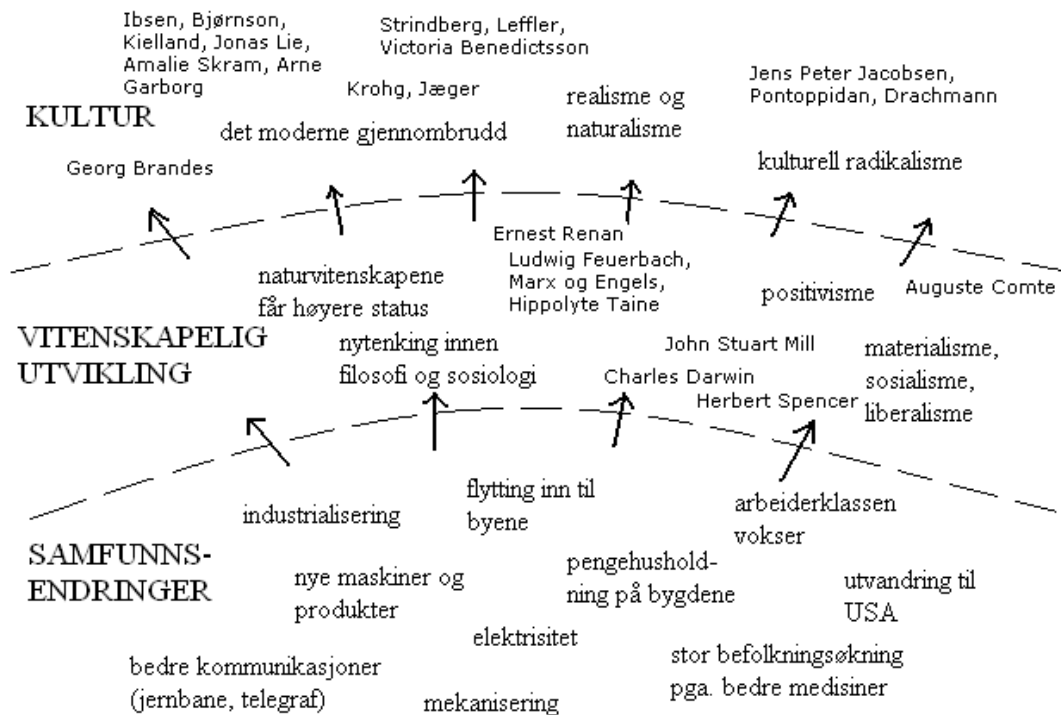
“Det moderne gjennombrudd oppstår i en tid hvor Norge som resten av de europeiske landene endrer karakter, blant annet på grunn av industrialisering. [...] Det utvikler seg et stort økonomisk skille mellom de hardtarbeidende fabrikkarbeiderne, som bor i dårlige boliger, og fabrikkeierne som lever et liv i luksus. Som følge av de nå tydeligere sosiale klasseskillene oppstår det spenninger mellom klassene, hvilket leder til debatt rundt de sosiale forholdene i pressen og i litteraturen. Debatten føres først og fremst av en gruppe intellektuelle mennesker fra kulturlivet, som for alvor får problemene frem i lyset og setter dem under debatt. [...] I andre halvdel av 1800-tallet gjennomgår Norge det som i ettertid kalles for “Hamskiftet” i jordbruket. Bøndene legger de gamle, tunge metodene for jordbruk bak seg og adopterer heller nye, moderniserte og markedsrettede tilnærminger til jordbruk.” (<https://skolediskusjon.no/kompendier/norsk/moderne-gjennombrudd>; lesedato 21.08.21)

En del av i befolkningen, og særlig den såkalte kultureliten, opplevde det som om de levde i en helt ny tidsalder, og at de nå kunne tenke nytt og radikalt. I litteraturen var det først nå det endelige bruddet med romantikken kom, ved at forfatterne i større grad vendte seg i retning sin egen samtid og sitt eget samfunns muligheter og problemer.

Det kunne se ut som om framskrittet hadde kommet på alle områder. Men noen problemer ble værende igjen eller økte, f.eks. fattigdom, alkoholisme og prostitusjon. Det var undertrykkende sosiale ordninger i ekteskapet, familien, arbeidslivet, skolen, kirken osv. Kirken ble spesielt voldsomt angrepet, delvis av forfattere som var overbeviste darwinister.

Det moderne gjennombrudd kan kalles en “borgerlig opplysningstid” fordi borgerlige forfattere ønsket å “utdanne” sine lesere til å forstå og forbedre samfunnet. De ville transformere samfunnet via den engasjerte litteraturen. Mange skrev tendensdiktning, med overtydelige forbedringsforslag. Idealene var frihet, likhet og hvert individs selvstendighet.

Samfunnsutviklingen i perioden og nyvinninger innen teknikk og vitenskap er grunnlaget for mye av den radikale kulturkampen:

“Det er i denne periode, den moderne presse og de moderne forlag etablerer sig i Skandinaviens. Georg og hans broder Edvard Brandes var f.eks. blandt dem, der stod bag oprettelsen af avisen “Politiken” i 1884. Denne avis var den radikale intelligentsias vigtigste talerør og var på sin tid den mest moderne og mest europæiske af de skandinaviske aviser. Med forlagssystemet træder forfatterne frem som en specialiseret gruppe. De kan i mange tilfælde ernære sig gennem deres intellektuelle og kunstneriske virksomhed. Brandes fik f.eks. aldrig det professoratet, som han på mange måder var selvskreven til, og virkede hele sit liv som “fri” skribent. De intellektuelle og kunstnerne frigør sig fra velgørernes, mæcenatets lænker, men binder sig samtidig til et litterært og kunstnerisk marked. På denne tid får det kulturelle marked et betydeligt omfang i Skandinaviens – med centrum i København. De norske gennembrudsforfattere udkommer f.eks. i stor udstrækning på det danske forlag, Gyldendal. De nye forhold som skribenterne stod overfor, er skildret i flere romaner fra perioden, f.eks. i August Strindbergs “Röda rummet” (1879) og Herman Bangs “Stuk” (1887).” (Rønning 1982)

Litteraturkritikken “i Norge og Danmark på attenhundretallet led av en del ideologiske skavanker [...]. Noen av de verste utslagene finner vi i tiden rundt det moderne gjennombruddet, da den nye og samfunnskritiske litteraturen ble sabelt ned i avis etter avis fordi den ble ansett for å være en forbrytelse mot den sanne og rene poesi. Her gikk det over stokk og stein, for å si det mildt, blant annet ble Bjørnson utsatt for dulgte trusler om politianmeldelse og tukthus av Morgenbladets kritiker etter utgivelsen av skandalestykket *Kongen* (1877). Ibsen fikk lignende behandling etter utgivelsen av *Gengangere* (1883) der det i Morgenbladet blant annet heter at denne boken “ikke hører hjemme på julebordet i et kristent hjem”, mens Aftenpostens anmelder skriver at “stykket gjør et motbydelig inntrykk”. [...]

Denne typen kritikk hadde forresten sitt motsvar blant de liberale, det moderne gjennombrudds forkjempere, for eksempel brødrene Brandes. De så seg nemlig ofte nødt til å bedrive partikamp også når de skrev kritikker, slik at de ikke gikk av veien for å hylle det moderne gjennombruddets forfattere helt uavhengig av den litterære prestasjonen – altså kun for å drive propaganda for en bestemt type litteratur. En slik partikamp er likevel ikke nødvendigvis et onde: den var i hvert fall ofte helt nødvendig for å bane veien for en type litteratur som brøt med de gjengse oppfatningen om hva litteratur er og bør være.” (Frode H. Pedersen i http://www.kritikerlaget.no/nor/pages/866-litteraturkritikk_fr_og_n; lesedato 06.08.14)

“Gennembrudsgenerationen tager det første skridt bort fra den traditionelle borgerlige offentlighed og ind i en isoleret og kritisk kunstnerisk institution. Indenfor denne kan drømmen om den absolutte frihed opretholdes, men så snart den kommer i kontakt med virkeligheden, har drømmen en tendens til at træde frem som blotte idealer uden materiel forankring. [...] I overgangen mellem 1880- og 90’erne kommer der en slags skuffelse til udtryk over, at de liberale ideer ikke lader sig realisere. Det ændrer i og for sig ikke troen på ideerne, men ændrer snarere retningen mod psykologiske problemer. Frihedslængslen knyttes i stærkere grad til realiseringen af personligheden end til kamp mod sociale autoriteter og normer.” (Rønning 1982)

“Et centralt træk ved gennembrudslitteraturen var, at den bragte forskellige livsområder sammen. Kritikken af det nye kapitalistiske samfund, hvor pengene kommer til at dominere de mellemmenneskelige relationer, knyttes f.eks. til spørgsmål som har med moralsk integritet, magtforhold og degeneration at gøre. I flere af værkerne fra denne periode er angrebet på det nye kapitalistiske samfund helt tydeligt. Økonomi og moral knyttes sammen i romaner af f.eks. Alexander Kielland og Jonas Lie. Et værk som “John Gabriel Borkman” af Henrik Ibsen viser bl.a., hvorledes pengene kommer til at være ødelæggende for kærligheden. I flere værker som tager de økonomiske forhold op, er det et centralt træk, at kærligheden ofres for pengene, og at kvinden må sælge sig. I romanen “Penge” af Victoria Benedictson er dette f.eks. tilfældet. Det antiautoritære træk kommer også klart til udtryk i opfattelsen af de pædagogiske spørgsmål. Angrebene bliver særligt sat ind mod den døde kundskabstilege i de gamle gymnasier. Latinskolerne bliver gjort til en slags billede på den reaktionære holdning til viden, uddannelse og ungdommens rettigheder. Istedet for terping af latinske gloser og brutal autoritetsudøvelse bliver der krævet større vægt på realfag, praktiske færdigheder og en human pædagogik. Angrebet på den gamle skole kan eksemplificeres med Kiellands “Gift”, som også er en roman der behandler moral og økonomi.” (Rønning 1982)

“Centralt i “det moderne gennembrud” og i Brandes’ virke står kampen for ligestilling mellem kjønnene og i denne sammenheng for et mere åbent syn på seksualitet. Allerede i 1869 udgav Brandes sin oversættelse af John Stuart Mills bog “Kvindernes undertrykkelse” og forsynede den med en indledning. Kvindernes

rettigheder var også motivet i en række litterære værker som udkom i denne periode. Blandt de mest kendte er Henrik Ibsens “Et dukkehjem”, Amalie Skrams ægteskabsromaner og Jonas Lies to “familieromaner” – “Familien på Gilje” og “Kommandørens døtre”. Både om dette spørgsmål og om det nært forbundne tema – den fri seksualitet – herskede der stor uenighed i samtiden, og selv ikke blandt de radikale forfattere var holdningen til problemerne entydig.” (Rønning 1982)

“Debatten som er blevet kaldt “sædelighedsfejden” drejede sig om den eksisterende dobbeltmoral på det seksuelle område, forbindelser indenfor og udenfor ægteskabet, prostitutionen og lige krav og rettigheder for mænd og kvinder. I sædelighedsfejden kan man uddrage tre hovedpositioner, der stod forholdsvis stejlt overfor hinanden. På den konservative fløj stod tilhængerne af den herskende moral. De mente, at mand og kvinde var skabt forskellige, og at de havde forskellige krav til seksuallivet. Selv om det principielt nok var sådan, at begge parter skulle indskrænke deres drifter til ægteskabet, var brud på Bibelens sjette bud en utilgivelig synd for kvinden, mens det for manden var en uheldig men accepteret forseelse. For manden var ikke som kvinden i stand til at tøjle sine drifter. Borgerskabets kvinder skulle være det dydige symbol for moralen og holdes uvidende om kroppens funktioner. Manden kunne få afløb for sine “utøjlelige drifter” gennem prostitutionen. Denne dobbeltmoral indebar et forsvar for ægteskabet, der var indstiftet af gud, og for prostitutionen der var reguleret af samfundet. Overhovedet det at tale om denne moral, blev betragtet som et tegn på usædelighed af de konservative. Sådanne forhold skulle forties. Det var skadeligt for moralen og samfundet at trække dem frem. I en mellemposition stod de, der krævede samme kyskhedskrav for mænd og kvinder, og som krævede at alt seksualliv skulle være forbeholdt ægteskabet. Kønslig afholdenhed før ægteskab og streng monogami indenfor blev af denne fløjs vigtigste talsmand, Bjørnstjerne Bjørnson, også koblet til angreb på prostitutionen og til forsvar for indførelsen af forplantningslære for unge mennesker af begge køn. I skuespillet “En handske” (1883) fører Bjørnson disse synspunkter frem.” (Rønning 1982)

“Den radikale fløj i debatten [“sædelighedsfejden”] var tilhængere af tolerance i opfattelsen af seksualiteten, og så med skepsis på ægteskabet som den institutionen, der skulle regulere de kønslige forbindelser. De mente, at ægteskabet undertrykte den menneskelige frihed, og specielt kvindernes rettigheder. De vendte sig mod den opfattelse, der herskede på begge de andre fløje, at kønslivet i sig selv var syndigt, og mange af dem knyttede forbindelser mellem seksualmoralen og den sociale ulighed. Prostitutionen blev f.eks. opfattet som et udtryk for det kapitalistiske samfunds opbygning. Denne opfattelse kommer blandt andet til udtryk i Christian Krohgs roman “Albertine” (1886). Deres ideal var, at erotiske forbindelser kun skulle angå de enkelte mennesker. Kun når det gjaldt om at straffe forbrydelser eller forsvare børnenes rettigheder, skulle det offentlige kunne gribe ind. Kravene om askese og seksualliv gjorde det mulig for dobbeltmoralen og prostitutionen at trives. Den frie kærlighed mellem frie individer var det eneste, der kunne skabe

rene forhold på kønsmoralens område. Blandt dem der forsvarede denne holdning var Brandes, Arne Garborg og Hans Jæger.” (Rønning 1982)

“De centrale spørsmål i “sædelighedsfejden” er nært knyttet til de problemer man finder i Brandes’ litteraturkritik. For det første drejer det sig om den uindskrænkede individuelle frihed, for det andet opfattes den radikale position som knyttet til et videnskabeligt syn på kønsdriften og for det tredje viser striden, at den radikale position havde sine begrænsninger, i og med at den ofte var abstrakt. Den tog ikke hensyn til, at den seksualopfattelse der var radikal, også kom til at styrke mandens position. Ikke fordi dette var hensigten, men fordi mandens rettigheder allerede var sikret. Brandesfløjens holdning blev derfor udsat for kritik fra den tidlige kvindebevægelse. Kritikken gik bl.a. ud på, at de radikale var idealistiske, og at de havde et kvindesyn, hvor kvinden i praksis ville komme til at blive behandlet som seksualobjekt.” (Rønning 1982)

Brandes konsentrerte seg om “de emnene som er kontroversielle. Samfunnets sosiale og politiske problemer skal tas opp og diskuteres. Det samme gjelder tingene som foregår i intimsonen. Alt som foregår innenfor hjemmets fire vegger skal også fortelles og diskuteres. Dette fører blant annet til en opphetet moralfeid og en debatt om de sosiale forholdene i Norge. [...] [Ibsen og Bjørnson] skaper internasjonalt kjente realistiske samtidsdramaer. Emner som forhold mellom kjønnene, kvinnenes rolle i samfunnet, sosiale forhold, religion og samfunnsproblemer blir nå plutselig diskutert på scener foran fullsatte teatre – i karakterenes egne stuer. Plutselig blir Norges befolkning konfrontert med temaer og problemstillinger som tidligere hadde vært tabu. Litteraturen fra det moderne gjennombrudd er altså kritiske tekster som forholder seg til den konkrete og sosiale virkeligheten. Det moderne gjennombruddets mest typiske sjangrer var romaner og dramaer.” ([https://skolediskusjon.no/kompendier/norsk/moderne-gjennombrudd;lesedato 21.08.21](https://skolediskusjon.no/kompendier/norsk/moderne-gjennombrudd;lesedato%2021.08.21))

“I det moderne gjennombruddet er norskfødte Amalie Skram den mest betydningsfulle av de kvinnelige forfatterne. Hennes liv er svært turbulent. Hun gifter seg i svært ung alder med en ti år eldre mann, hvilket viser seg å være et svært ulykkelig ekteskap. Dette ekteskapet gir henne senere inspirasjonen til å skrive sin første roman, *Constance Ring*, som handler om et ulykkelig tvangsekteskap. Med en naturalistisk stil beskriver romanen forholdene for tidens undertrykte kvinner. [...] Amalie Skram skriver romaner om kvinner. Det gjelder både middelklassens kvinner, som holdes nede og lever et kjedelig liv, så vel som prostituerte kvinner. Nettopp en prostituert kvinne er hovedperson i romanen *Lucie* fra 1888. Generelt behandler Amalie Skrams litteratur på ulike måter kjærlighet, ekteskap og seksualitet og på den måten kan hennes forfatterskap forstås som en del av moralfeiden. Senere i sitt forfatterskap kaster Amalie Skram seg over å beskrive forholdene for psykisk syke i samfunnet. Hun har selv stiftet bekjentskap med hva det innebærer å være innlagt på et psykiatrisk sykehus. Amalie Skrams liv er nemlig preget av psykiske problemer, som gjør at hun flere ganger må legges inn

for behandling. Romanene *Professor Hieronimus* og *På Sct. Jørgen* handler nettopp om dette. Det er første gang at disse forhold beskrives i litteraturen og det er med på å bane veien for den psykologiske realismen. I dag er Amalie Skram i høy grad kjent for hvordan hun beskriver forholdene i ekteskapet og psykiatriens behandlingsmetoder rett ut og ærlig, samt for hennes forsvar av de sosialt utsatte menneskene i samfunnet.” (<https://skolediskusjon.no/kompendier/norsk/moderne-gjennombrudd>; lesedato 21.08.21)

“Begrænsningerne i de kulturradikale positioner ligger i den manglende mulighed og evne til at knytte sig til nogen politisk kraft udenfor de intellektuelle grupperinger – de forblev indenfor de borgerlige og intellektuelle offentlighedssammenhænge. Dette kommer bl.a. til udtryk i debatten om kvindefrigørelse, som i første række var knyttet til spørgsmålet om den enkelte kvindes frigørelse som individ og til den borgerlige kvindes mulighed for at realisere sig selv og skaffe sig en selvstændig økonomisk position i de nye kvindeerhverv, som den økonomiske udvikling på denne tid skabte grundlag for. Angrebene på prostitutionen var mere en kamp mod de borgerlige mænds og samfundets dobbeltmoral, end de var en kamp for de underprivilegeredes og arbejderkvindernes sag. De samme begrænsninger kommer til udtryk i forholdet til den gryende arbejderbevægelse. Denne blev mere opfattet som en udvidelse af den demokratiske kamp mod embedsstaten end som et aspekt ved klassekampen. Den havde på mange måder præg af at være knyttet til ren oplysningsvirksomhed og velgørenhedsarbejde. Ikke desto mindre blev gennembrudsradikalernes standpunkter af både de herskende grupper og af den gryende arbejderklasse opfattet som standpunkter, der truede det eksisterende samfund. Beslaglæggelsen af “Albertine” førte til store demonstrationer fra arbejderbevægelsens side, og Brandes blev hyldet i artikler i socialdemokratiske publikationer over hele Norden. Nogle af forfatterne havde i perioder også nær tilknytning til arbejderbevægelsens organisationer, og modsætningerne mellem klasserne træder ind som et centralt motiv i den skandinaviske litteratur. For eksempel i Kristian Elsters “Farlige folk” (1881), Bjørnstjerne Bjørnsons “Over Ævne II” (1895) og Per Sivles “Streik” (1891).” (Rønning 1982)

“Den oprindelige “brandesianske” holdning indebærer en abstrakt kamp for frihed på alle områder, den er antiklerikal og er rettet mod enhver form for indgreb i den individuelle frihed på det kulturelle, det seksuelle og det religiøse område. Begrænsningerne i denne position er, at frigørelsesholdningen ikke knyttes sammen med en analyse af de samfundsmæssige modsætninger udenfor de snævert kulturelle sammenhænge. De erfaringer som de intellektuelle mellemlag hentede i de sidste årtier af det 19. århundrede, har mange paralleller til de erfaringer som de radikale intellektuelle mellemlag har høstet i anden halvdel af det 20. århundrede. Den litteratur som udspringer af “det moderne gennembruds” tiår har ligeledes stor betydning, også som nøgle til at forstå vore dages samfund. Det er ikke fordi, den er stor litteratur i sig selv, men fordi den tager problemer op og bearbejder dem, og

fordi den udspringer af den tid, da de skandinaviske samfund bliver moderne, i den forstand at kapitalismen for alvor sætter sig gennem.” (Rønning 1982)

Alle artiklene og litteraturlista til hele leksikonet er tilgængelig på <https://www.litteraturogmedieleksikon.no>